

POLGÁR SZABOLCS

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

Aetas 40. évf. 2025. 2. szám, 192–195.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2025.2.192-195

www.aetas.hu

Új könyv a tatárjárásról – eurázsiai kontextusban

B. Szabó János – Uhrin Dorottya (szerk.): Mongol invázió Európa ellen (1236–1242). Budapest: Corvina Kiadó, 2022. 440 oldal

A kötet, az előszót is beleszámítva, tizenhét szerző harmincnegyevenegy tanulmányát tartalmazza, ami önmagában is jelzi a mongol hódítás és birodalom történetének fontosságát a 21. század történetírásában. A bevezető tanulmányban Nagy Balázs a mongol birodalom történetének kutatását tekintette át. A mongol korszak iránti érdeklődés korábban is megvolt, sokáig Európa-központú volt a kutatás, de a bőséges forrásanyag (bevonva a régészetet és annak társtudományait is) további lehetőségeket biztosít arra, hogy folyamatosan bővüljön tudásunk erről a témáról. A mongol terjeszkedés hatalmas területre terjedt ki Euráziában, sok mai ország középkori történetét érinti a téma, ezért sok helyen foglalkoznak vele, és valóban mondhatjuk, hogy globális témává nőtte ki magát. Magyarország is az érintett országok közé tartozik, és a téma fontosságát felismerve, tudományos kutatócsoport alakult, elsősorban a magyarországi tatárjárás történetének feldolgozására, a legújabb nemzetközi tudományos eredmények felhasználásával.¹ A kötet ennek a munkának az eredményeit mutatja be, a nagyközönség számára is jól érthetően.

A kötetet a szerkesztők nagyon jó érzékkel négy nagy részre tagolták: I. A mongol fenyegetés; II. A célpont: Európa; III. A nyugati hadjárat; IV. A mongol hatalom Euró-

pában. Az első rész a mongol birodalom kialakulását mutatja be (Vásáry István), valamint tartalmaz egy részletes és nagyon alapos tanulmányt a mongol hadseregről és hadviselésről (Csiky Gergely), továbbá ismerteti a mongolok 1219 és 1236 közötti nyugat-eurázsiai hadjáratait, amelyek a későbbi nagy nyugati hadjárat előzményeinek tekinthetők (szintén Csiky Gergely). A mongol birodalom a korábbi eurázsiai steppei birodalmak hagyományát vitte tovább, de területi terjeszkedésben minden korábbi elődjét felülmúlta. A sikeres hódítás részben békes úton, részben erőszakosan, fegyverrel történt. Ez utóbbinak az eszköze volt a hadsereg, ami szintén a nomád tradíciót képviselte, de a hódítások előrehaladásával bővült is, a szomszédos földműves birodalmak katonai tapasztalatainak átvételével. A hadsereg vizsgálatánál három szempontra érdemes kiemelt figyelmet fordítani: létszám, szervezetség, komplexitás. A mongol birodalom steppei részei ritkán lakottak voltak, de a hatalmas méretek miatt mégis sok lakosa volt. És ez csak bővült a terjeszkedés folyamán. A mongolok minden hadviselésre alkalmas emberre katonaként is tekintettek, és bár a teljes férfilakosságnak nem kellett egyszerre harcba vonulni, de így is annyi harcosuk volt, hogy a mongol hadsereg nyugati hadjáratai során létszámbeli fölényben volt ellenfeivel szemben. Ez a támadó fél szempontjából alapvető követelmény, de ehhez hozzá kell tenni, hogy a megtámadott országok egyedül szálltak szembe velük. A va-

¹ Facebook: Tatárjárás 1241. A tatárjárás Magyarországon és a mongol hódítás eurázsiai

összefüggései. (tatarjaras1241.elte.hu/kutato-csoport)

lóságban azonban az egyes összecsapásokban nem mindig volt mongol túlerő. A hadsereg a szervezettséget, a centralizált, hierarchikus hadszervezetet, a kiképzés, összeszokottság és fegyelem gyakorlatát a korábbi nomád hagyományból már „készen” hozta. Ehhez jött még a jó hadvezetés, alapos feldejtés, a rugalmasság a harctéri helyzetekben, amit elősegített az egyes harcászati elemek begyakorlása. Ennek ismét csak nagy jelentősége volt, mert csapatban, összehangoltan sokkal eredményesebbek voltak, mint egyéni harcban: egy az egy ellen egy rusz vagy magyar harcos is jó eséllyel szállhatott szembe egy mongollal, talán fizikailag is erősebb volt, de ez csoportszinten már nem érvényesült. A komplexitás hangsúlyozása pedig azért fontos, mert a nagyobb hadjáratokhoz szükség volt rá (utánpótlás, hadtáp, „műszaki” feladatok mint folyamátkelés, felvétel hegyi terepen, akadályok, erődök leküzdése, várostrom stb.). A mongol hadsereg tehát sokban különbözött a korabeli világ hadseregeitől, azt lehet mondani, hogy professzionálisabb volt azoknál. A hadsereg vizsgálatánál azért érdemes ennyit elidőzni, mert ez döntötte el a mongolok javára az egész nyugati terjeszkedést: egyszerűen jobbak voltak, mint az ellenfeleik.

A második rész a 13. századi Európa és Kis-Ázsia országairól ad áttekintést, a politikai és hatalmi viszonyokat, valamint a hadviselést állítva a középpontba: Ibériai-félsziget (Igaz Levente), Anglia (Bárány Attila), Franciaország (Györkös Attila), Német-római Birodalom és Itália (Veszprémy László), Magyarország (B. Szabó János, Laszlovszky József), Lengyelország és Csehország (Adam Lubocki), a Rusz (Font Márta), a kelet-európai steppe (kumánok, alánok) (Kovács Szilvia), a Balkán (Rózsa Márton), Kis-Ázsia (Tócsér Márton). Az egyes fejezetekhez egy-egy jelentős csata vagy ostrom rövid ismertetése is csatlakozik, ami érzékelteti, hogy mire voltak képesek a kor seregei a harctereken (Ibériai-félsziget: Las Navas de Tolosa, 1212, Franciaország: Bouvines, 1214, Itália: Cortenuova, 1237, a Rusz és a steppe: Kalka,

1223, a Balkán: Philippopolis, 1208, Kis-Ázsia: Kösedag, 1243). Az Ibériai-félszigeten és Kis-Ázsiában a muszlimok és szomszédai harcoltak egymás ellen (az előbbi területen a kasztíliai királyság a mórok ellen, az utóbbin pedig a szeldzsukok, a bizánciak, Grúzia, valamint a Hvárezmi Birodalom igyekezett a másik rovására terjeszkedni). A szűkebben vett Nyugaton a francia királyok a brit uralkodókkal vetélkedtek, összességében sikeresen, mivel sikerült megszerezni brit hűbéres területeket. A Német-római Birodalom II. Frigyes uralkodása alatt (1212-től király, 1220–1250 császár) elsősorban Itáliára fordította figyelmét és katonai erejét. Lengyelország a 13. század elején politikailag széttagolt volt, a fejedelmek egymással vetélkedtek, azonkívül pedig nyugaton a brandenburgi fejedelmek, keleten pedig a német lovagok jelentettek fenyegetést. Csehország ezzel szemben a német császárok vazallusa volt, a birodalomban jelentős gazdasági és katonai erőt képviselt. Európa keleti felén a Rusz egymással harcoló fejedelemségek halmaza volt, tőle délre a steppén pedig a kumánok törzsei laktak, de itt sem alakult ki központi irányítás, bár a nomádok külső veszély esetén képesek voltak erőiket egyesíteni. A Bizánci Birodalom szintén részekre szakadt, a Konstantinápoly központú Latin Császárság legfőbb ellenfelévé a Balkánon Bulgária vált.

A különböző országokban a hadszervezet különböző formákban működött, nyugaton az általános gyakorlat a hűbéri rendszeren alapuló mozgósítás volt, a kiállítandó létszám a birtokok méretétől függött. A rendszer ugyan működött, de változó eredményességgel. A nemesek csapatait egészítették ki a városi lakosság és más, szabad jogállásúak soraiból kiállított katonák, valamint a zsoldosok. A seregek létszámai nem voltak nagyok, és általánosságban az uralkodók törekedtek a veszteségek minimalizálására. Nyugaton ezenkívül számos kőből épült vár, városfal volt, valamint hadiflották is a hadviselés részét képezték.

Ez a körkép a politikai helyzetről és a katonai képességekről nagyon tanulságos, és egyben mutatja azt a különbséget, ami az európai és a mongol hadszervezet, hadviselés és létszámok között érzékelhető (végső soron a társadalmi struktúrák különbségét is láthatjuk). Ehhez még hozzá kell tenni, hogy a mongolokkal szemben nem alakult nagyobb, „nemzetközi” katonai szövetség, a megtámadott országok uralkodói többnyire saját seregükkel szálltak szembe a hódítókkal.

Ebbe az európai kontextusba helyezhetjük el a Magyar Királyságot, amely sok más országtól eltérően politikailag egységes, a királyi uralom tekintélyén nyugvó ország volt, annak ellenére is, hogy IV. Béla és az ország előkelői között ellentétek voltak. Magyarország erejét mutatja, hogy a régió országai közül katonailag az egyik legerősebbnek számított, 20 000–30 000 közé tehetjük a csataterén (elméletileg) bevethető haderejének létszámát.

A következő rész a mongolok nagy nyugati hadjáratát mutatja be, ami 1236-tól 1242-ig tartott. A Volgai Bulgária, Mordvinföld, és a Rusz elleni hadjáratokról Csiky Gergely és Font Márta tanulmányai adnak részletes tájékoztatást. A lengyelországi eseményeket, valamint a cseh és morvaországi mongol epizódot Adam Lubocki ismerteti. A középpontban azonban a magyarországi tájárást áll, a hadjárat eseményeit és fő kérdéseit B. Szabó János, a régészeti vonatkozásokat Laszlovszky József, a nyugati reakciókat pedig Veszprémy László tanulmányai tárgyalják. Magyarországot nem érte teljesen váratlanul a mongol támadás. A védekezést is időben megkezdte, a királyi sereg felvonulása a Tisza környékére szintén tudatosnak tekinthető. A muhi csatában a magyar sereg nagyjából megtette, amire képes volt, de a már hosszú ideje folyamatos harcokban edződött és rengeteg tapasztalatot gyűjtött mongolok minden téren jobbak voltak. Újabban a régészeti feltárások adnak értékes kiegészítéseket az írott forrásokból ismert eseményekhez (például Csengele, Szank, Tázlár). Az ország keleti felében sok helyen

spontán ellenállás szerveződött, a lakosság védett helyeken próbált ellenállni vagy életben maradni, a sík vidékeken általában sikertelenül, a hegyvidékeken (Erdély, Felvidék) valamivel sikeresebben. Mindez azt is jelentette, hogy ezzel lassult a mongol előrenyomulás az ország nyugati része felé. Régóta állandóan visszatérő kutatási téma a mongolok váratlan kivonulása Magyarországról. Ennek okairól számos vélemény látott napvilágot, B. Szabó János részletesen foglalkozott a kérdéssel. Fontos kiemelni, hogy a vélemények nagy része azt a feltételezést sugallja, hogy a mongolok Magyarországot is ugyanúgy megakarták szállni és hatalmuk alá vonni, mint a tőle keletre lévő régiót. Ez azonban nem biztos, hogy így volt. Figyelemre méltó az a megközelítés, ami szerint a mongol nyugati hadjárat célja a steppe és az ott élő nomádok hódoltatása és bekebelezése volt (a steppéhez északról csatlakozó erdővidékkel együtt, ahol a Rusz is elhelyezkedett). Ez a steppe vagy inkább a kumánok – más néven kipccsakok – országa, nyugaton valahol a Dnyeszternél (vagy az Al-Dunánál) véget ért, ahogyan észak felé a Kárpátok is jelezte ennek a régióknak a határát. A magyar király és a lengyel uralkodók azért számítottak ellenségnek és veszélyforrásnak a mongolok számára, mert korábban aktívan beavatkoztak a kelet-európai régió életébe; Magyarország különösen a kumánok irányába tett lépéseivel. Ezért a magyar és lengyel hadjáratokat érdemesebb büntető-megfélemlítő csapásokként értelmezni. A mongolok jelezték: mostantól kezdve Kumánia és a Rusz a mi területünk, senki ne merjen beavatkozni annak belügyeibe. A két hadjárat pedig azért zajlott egyidőben, hogy a lengyelek és magyarok ne tudjanak egymásnak segíteni.

Az utolsó rész az 1242 utáni időszakról foglalkozik: a mongol berendezkedéssel Kelet-Európában (steppe: Vásáry István, Rusz: Font Márta), a mongolok balkáni politikájával, a bizánci kapcsolatokkal és a bulgáriai beavatkozásokkal (Vásáry István), valamint a tatárjárás magyar- és lengyelországi, vala-

mint halicsi következményeivel. Magyarországon a leglátványosabb eredmény a kővárak (királyi és magán) építésének gyors elterjedése (pontosabban egy már elindult folyamat felgyorsulása) volt, amit részben a védekezés igénye mozgatott, de ezzel párhuzamosan az a szándék is, hogy a birtokosok ezzel is kifejezzék társadalmi státuszukat, hatalmukat. Szintén hasonló ütemben épültek várak az említett két másik területen is (a magyarországi várépítési hullámról Laszlovszky József, a lengyel és halicsi várreformról Stephen Pow írt). A 13. század második felében Magyarországot fenyegető mongol veszély időszakáról Szőcs Tibor tanulmánya ad értékes elemzést. Egy újabb nagy mongol támadás lehetősége még évtizedekig fenyegetett, de végül nem következett be (ellentétben a lengyel területekkel, amelyeket több nagyobb támadás is ért még). Az 1285-ben magyar területre indított támadás egy rablóhadjárat lehetett, vagy esetleg a magyar király és az országában élő kunok közötti ellentétek miatti bosszúhad-

járat, de ez már a nyugati mongol birodalomrész irányítója, Nogaj emír saját elhatározása volt. Összességében tehát az 1241–1242-ben Magyarországra mért mongol csapás elérte az elrettentő célját: a magyar királyok „kiszálltak” a kumániai (és halicsi) politikából, aminek következtében a Magyar Királyság a mongolok számára sem volt már célpont.

A kötet beteljesíti a szerkesztőknek az előszóban megfogalmazott reményét, miszerint az olvasók akkor is fognak találni újdonságokat a kötetben, ha korábban már foglalkoztak a témával. Az elméleti megközelítés, a tágabb kontextusba helyezett események, az újabb régészeti eredmények vagy az újabb válaszok a vitatott kérdésekben mind szolgálnak erre példákkal. A kötet egyúttal azt is bizonyítja, hogy a magyar kutatás eredményesen be tud kapcsolódni a mongol korszak nemzetközi kutatásába, a szerzők létszáma pedig mutatja, hogy egyelőre még van annyi szakember itthon is, hogy ilyen komplexen tudjuk a témát kutatni.